

СТРУКТУРА РЕСУРСНОЇ БАЗИ УКРАЇНСЬКИХ БАНКІВ

Постановка проблеми та аналіз публікацій і досліджень. Стабільне функціонування та подальший розвиток банківської системи України перебувають у тісному взаємозв'язку із нарощуванням обсягів банківських ресурсів. Від того, наскільки банки приділятимуть увагу формуванню ресурсів, залежить їх спроможність здійснювати активні банківські операції та надавати послуги, фінансова стійкість банківської системи, її місце і роль в процесах економічних перетворень, інтеграція банківської системи України у європейський економічний простір.

Тому важливим напрямом зміцнення банківської системи та розширення масштабів її діяльності є зростання рівня концентрації грошових ресурсів суспільства у банківських установах. В Україні станом на 01.07.2006 гроші поза банками становили 30 % від наявної грошової маси в обігу, тоді як у розвинутих країнах цей показник не перевищує 10 %. Переважна частка готівкових коштів знаходиться “на руках” у фізичних осіб, які з різних причин не поспішають вкладати такі запаси грошей у банківські установи. Поряд з тим, готівковий грошовий обіг на території нашої держави обслуговується і іноземними вільноконвертованими валютами (американськими доларами, євро тощо), запаси яких можна оцінити лише приблизно. Величезна готівкова грошова маса, що обертається поза банками і часто слугує джерелом фінансування тіньової економіки, є дестабілізуючим фактором для економічного розвитку України. Тому зусилля державних органів та банків мають бути скеровані на максимальне залучення грошових ресурсів населення та господарюючих суб'єктів до банківської системи, що дасть можливість розширити обсяги кредитування та інвестування національної економіки без залучення капіталу із зовнішніх джерел.

Дослідженню основних аспектів проблеми формування банківських ресурсів в Україні присвячені праці багатьох вітчизняних економістів: М.Д. Алексеєнка, О.І. Барановського, О.В. Васюренка, А.П. Вожжова, А.М. Мороза, М.І. Савлука та ін. Проте найчастіше у працях українських дослідників розглядаються деякі аспекти формування окремих складових банківських ресурсів, зокрема зобов'язань (заощаджень населення, коштів суб'єктів господарювання) чи капіталу (статутного капіталу, субординованого боргу тощо). На цей час майже немає наукових праць, в яких би містилося комплексне дослідження структури банківських ресурсів. Визначення динаміки компонентів ресурсної бази як окремих банків, так і банківської системи взагалі, є важливим етапом формування ефективної ресурсної політики банку.

За таких обставин дослідження структурних особливостей формування ресурсної бази банків в умовах ринкової економіки набуває особливої важливості та актуальності.

Мета статті – проаналізувати динаміку основних складових ресурсної бази банківської системи взагалі та окремих банків за 2001-2006 рр. для виявлення закономірностей та тенденцій процесу залучення ресурсів банками, спробувати виявити проблеми цього процесу та рекомендувати можливі шляхи їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. В українській економічній літературі доволі поширеним є поділ банківських ресурсів на три різновиди. Так, А.М. Мороз визначає ресурси комерційного банку як сукупність грошових коштів, що перебувають у його розпорядженні і використовуються для виконання активних операцій. Ресурси банків поділяються на власні, залучені та позичені кошти [2]. Такої ж думки дотримується і М.І. Савлук у підручнику “Гроші та кредит” [6].

У навчальному посібнику “Операції комерційних банків” дається таке визначення банківських ресурсів: “це сукупність грошових коштів, які формуються в процесі виконання банками пасивних операцій і використовуються для здійснення активних операцій. Вони складаються з власних, залучених і позичених ресурсів” [8]. Залежно від рівня спеціалізації та універсалізації комерційних банків, масштабів їх діяльності структура банківських ресурсів може суттєво відрізнитись.

О.В. Васюренко, розглядаючи питання формування ресурсної бази банків, розглядає три основні джерела – власний капітал банку, депозитні та недепозитні операції. При цьому призначенням недепозитних операцій є ліквідація “розриву фондів банку”, тобто різниці між розміром кредитів та інвестицій, які необхідно профінансувати, і наявною сумою депозитів. Основними різновидами недепозитних операцій є отримання міжбанківських кредитів, рефінансування в Національному банку України, операції РЕПО та емісія цінних паперів власного боргу [5].

У навчальному посібнику “Банківська справа” за ред. Р.І. Тиркала операції з формування ресурсів прирівнюються до операцій з формування капіталу і, виходячи з цього, ресурси банку поділяються на власний, залучений та позичений капітал. Виділяються також три типи залучення коштів комерційними банками:

- вклади – фінансові зобов’язання перед клієнтами банку;
- отримані кредити – фінансові зобов’язання перед іншими банками;
- емісія – акції, облігації та ощадні сертифікати [1].

На думку В.М. Шелудько, ресурси комерційного банку складаються з власних коштів (власного капіталу) та коштів, наданих у тимчасове користування за певну плату. До останніх автор відносить депозитні вклади різного типу та недепозитні залучення [12].

В.Д. Лагутін веде мову лише про кредитні ресурси комерційного банку, під якими він має на увазі кошти, що є у розпорядженні банків і використовуються ними для кредитних операцій. Це дає можливість зробити висновок, що депозитні операції можуть розглядатися як органічна складова кредитної політики банку в цілому. Кредитні ресурси поділяються на власні і залучені. До останніх автор відносить кошти клієнтів на поточних рахунках, депозити юридичних і фізичних осіб, залишки на кореспондентських рахунках, міжбанківські кредити, кошти, отримані від продажу цінних паперів [7].

Слід зауважити, що згідно з принципами бухгалтерського обліку в банках ресурси останніх поділяються на зобов’язання і капітал. Власне за таким

критерієм і публікуються дані про діяльність банківської системи України. Враховуючи вищенаведені підходи до класифікації банківських ресурсів, а також вимоги Національного банку України щодо публікації фінансової звітності банків, здійснимо аналіз структури банківських ресурсів в Україні у 2001-2006 рр.

У табл. 1 наведено дані про динаміку основних складових банківських ресурсів в Україні за останні шість років.

Таблиця 1

Ресурси комерційних банків України у 2001-2006 рр., млн. грн.

Складові ресурсної бази	Станом на					
	01.01.2001	01.01.2002	01.01.2003	01.01.2004	01.01.2005	01.01.2006
Балансовий капітал, в т.ч.	6450	7854	9983	12882	18421	25451
статутний капітал	3666	4576	5998	8116	11605	16111
Зобов'язання, в т.ч.	30662	39976	53913	87352	115926	188427
кошти фізичних осіб	6649	11165	19092	32113	41207	72542
кошти суб'єктів господарювання	13071	15653	19703	27987	40128	61214
міжбанківські кредити	1859	1930	4348	6452	8494	10860
Ресурси усього	37112	47830	63896	100234	134347	213878
Офіційний курс гривні до євро	5,06	4,67	5,53	6,66	7,22	5,97
Ресурси усього, млн. євро	7334,4	10241,9	11554,4	15050,2	18607,6	35825,5

Примітка. Складено автором за даними [3, 4, 9].

Як видно з наведених у таблиці даних, протягом аналізованого періоду спостерігалось динамічне зростання усіх складових ресурсної бази українських банків. Так, за період з 2001 по 2006 рр. вона збільшилася у 5,8 раза. При цьому зростання банківських ресурсів відбувалося більшою мірою за рахунок зростання зобов'язань, які збільшилися у 6,1 раза, тоді як балансовий капітал зріс лише у 3,9 раза (статутний капітал зростав дещо швидше). Серед основних складових зобов'язань найстрімкіше зростали кошти фізичних осіб – за останні шість років їх сума збільшилася майже на 66 млрд. грн., або у 11 разів. Темпи приросту коштів юридичних осіб та позичених на міжбанківському ринку ресурсів були повільнішими – 4,7 та 5,8 раза відповідно.

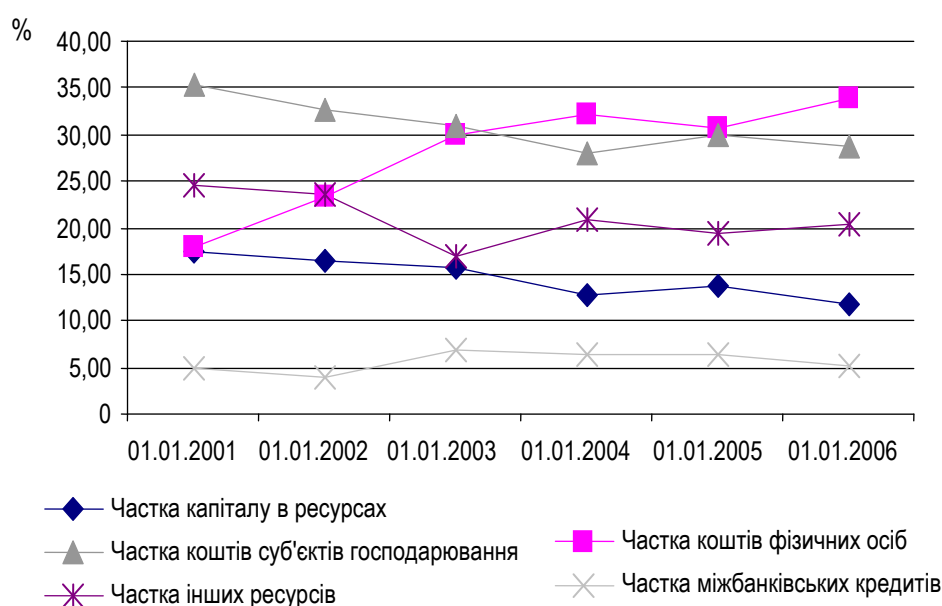
Вищезазначене дозволяє зробити висновок, що для банківської системи України у останні роки стає характерною тенденція, що спостерігається в усіх розвинутих країнах, а саме – основним джерелом формування банківських ресурсів стають кошти населення. Крім того, слід відзначити поступове зниження ролі власних коштів при формуванні ресурсної бази комерційних банків.

Для того, щоб оцінити реальну динаміку наведених показників, представимо їх у вільноконвертованій валюті – євро, оскільки політика курсоутворення щодо неї в Україні є більш ринковою, ніж щодо американського долара. За основу перерахунку візьмемо офіційний курс гривні щодо євро, встановлений НБУ, станом на початок кожного року.

Як показують дані табл. 1, зростання ресурсної бази банків, номінованої в євро, у 2001-2006 рр. становило 4,9 раза, тобто повільніше у порівнянні з показником, номінованим у гривні. Різниця у темпах приросту свідчить про інфляційне знецінення національної грошової одиниці і, відповідно, зниження вартості залучених банками ресурсів.

Розглядаючи динаміку зростання банківських ресурсів за окремі роки, слід відзначити, що найвищі темпи приросту їх обсягів спостерігалися у 2003 та 2005 роках – 56,9 та 59,2 % відповідно. Таке зростання у 2005 році стало можливим за рахунок суттєвого приросту вкладів фізичних осіб (на 76 %), а також коштів на рахунках суб'єктів господарювання – на 53 %.

Для того, щоб оцінити як змінювалися частки окремих складових ресурсної бази банківських установ в Україні протягом аналізованого періоду, розглянемо питому вагу кожного виду банківських ресурсів станом на початок кожного року (рис. 1).

Рис. 1. Частка окремих складових ресурсної бази українських банків у 2001-2006 рр.

Примітка. Розроблено автором за даними [3, 9].

Аналізуючи дані, подані на рис. 1, можна визначити основні тенденції змін структури банківських ресурсів в Україні у 2001-2006 рр.:

- основними складовими банківських ресурсів протягом зазначеного періоду були кошти фізичних осіб, кошти юридичних осіб та інші зобов'язання (до яких відносимо боргові цінні папери, емітовані банками, нараховані витрати, відстрочені податкові зобов'язання);
- стабільно важливу роль у формуванні банківських ресурсів відіграють кошти суб'єктів господарювання, проте їх частка поступово знижується – 28,6 % станом на 01.01.2006 проти 35,2 % на 01.01.2001;
- різко зростає роль вкладів фізичних осіб, питома вага яких у загальній сумі ресурсів за п'ять років збільшилася майже у 2 рази. Незначне уповільнення їх приросту спостерігалось лише у 2004 році, що було викликано політичною нестабільністю. На сьогодні кошти населення є основною складовою ресурсної

бази українських банків – за рахунок них на початку 2006 року було сформовано майже 34 % банківських ресурсів;

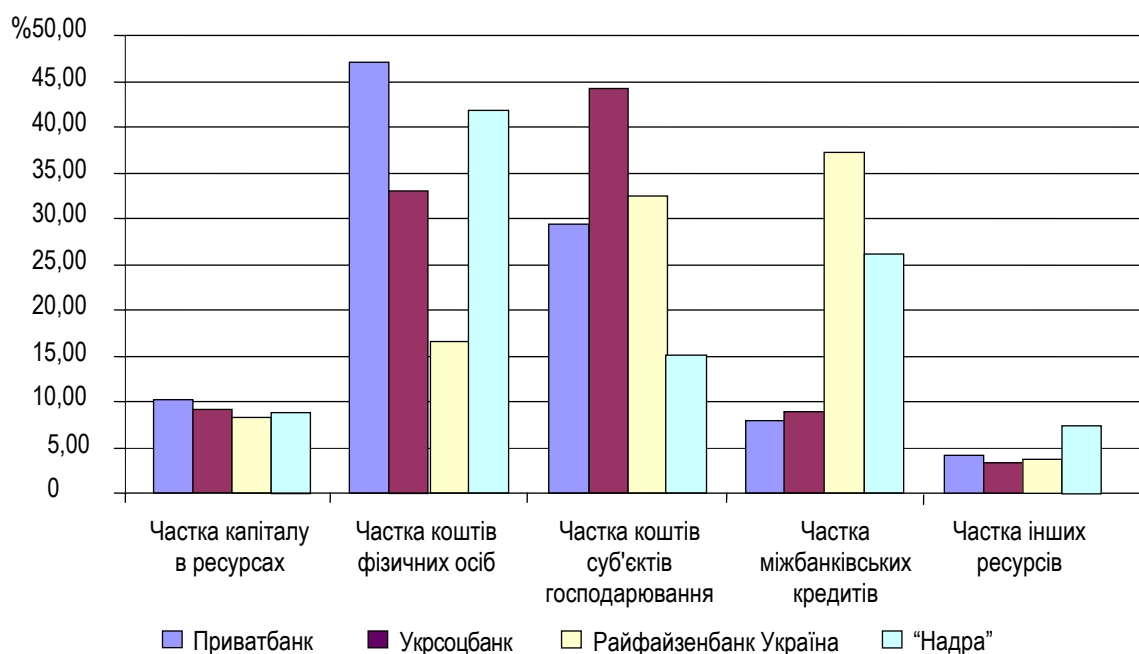
- на 5,5 % протягом аналізованого періоду знизилася частка власного капіталу банків, що свідчить про зростання ролі залучених коштів при формуванні банківських ресурсів;
- частка позичених на міжбанківському ринку коштів протягом 2001-2006 рр. практично залишалася стабільною на рівні 5-6 %.

Для того, щоб з'ясувати, чи справедливі перелічені тенденції на рівні окремого банку, здійснимо аналіз структури ресурсів окремих великих українських банків станом на 01.01.2006 (рис. 2).

Проаналізуємо дані чотирьох банків: Приватбанку, Укрсоцбанку, Райфайзенбанку Україна та банку “Надра”, що сукупно контролювали 21,4 % активів банківської системи України. Всі вони належать до групи найбільших банків, причому Приватбанк та банк “Надра” належать українським власникам, Укрсоцбанк є банком з переважанням іноземного капіталу, а Райфайзенбанк Україна – банком зі 100 % іноземним капіталом.

Як видно з даних рис. 2, частка капіталу в ресурсах великих банків взагалі є нижчою ніж середній показник по системі, що становить 11,9 %. Найвище значення цей показник має у Приватбанку – 10,3 %, найнижче – у Райфайзенбанку Україна (8,9 %).

Щодо залучення коштів фізичних та юридичних осіб, то більш активно на ринку залучення вкладів населення працюють Приватбанк та банк “Надра” – такі вклади становлять 47,3 і 41,8 % відповідно від загальної суми ресурсів цих банків. Натомість Укрсоцбанк та Райфайзенбанк Україна більш активно залучають кошти суб’єктів господарювання. В Укрсоцбанку частка цього виду ресурсів сягає 45 %.

Рис. 2. Порівняльна структура ресурсної бази окремих українських банків станом на 01.01.2006

Примітка. Розроблено автором за даними [10, 11].

Слід зауважити, що банки з іноземним капіталом в Україні не надто охоче залучають кошти фізичних осіб. Особливо це стосується банків зі 100 % іноземним капіталом – згаданого вище Райфайзенбанку Україна, а також ПУМБ, ІНГ Банк Україна, Альфа-Банк, Сітібанк (Україна), ХФБ Банк Україна та ін. Частково така ситуація спричинена високими (у порівнянні із західноєвропейськими) процентними ставками за депозитами, у зв'язку з чим іноземні банки орієнтуються на дешевші види ресурсів. Крім того, це свідчить про стратегію іноземних банків, що часто передбачає просування на ринки східноєвропейських країн вслід за своїми клієнтами і обслуговування їх представництв.

Розглядаючи питому вагу позичених коштів, можна помітити, що великі банки активніше працюють на міжбанківському ринку. Роль міжбанківських запозичень у структурі ресурсів не надто висока у Приватбанку та Укрсоцбанку (на рівні 8-9 %), що, однак, вище за середній показник по банківській системі (5,08 %). Проте у Райфайзенбанку Україна та банку “Надра” цей показник становив 38 і 26 % відповідно. Це свідчить, що значна частина ресурсів цих банків залучена на надзвичайно короткий термін, і не може бути використана на надання навіть середньострокових кредитів.

Показово те, що ресурси чотирьох аналізованих банків станом на 01.01.2006 здебільшого були сформовані саме за рахунок власного капіталу, коштів юридичних і фізичних осіб та міжбанківських кредитів. Частка інших ресурсів становила близько 4 % (за винятком банку “Надра”, де вона склала 7,7 %), що суттєво менше від середнього по банківській системі показника – 20,5 %. Це може свідчити про вищу якість управління пасивами у великих банках.

Висновки. Узагальнення результатів дослідження змін структури ресурсної бази українських банків дає можливість зробити такі висновки:

1. У 2001-2006 рр. ресурси банківської системи України зросли у 5,8 раза і станом на 01.01.2006 перевищили 213 млрд. грн. Основною причиною такого зростання стало стрімке збільшення залишків вкладів фізичних осіб, що стали основною складовою банківських ресурсів. Зазначена тенденція наближає банківську систему України до банківських систем розвинутих країн.

2. Поряд із зростанням частки коштів фізичних осіб у структурі банківських ресурсів слід відзначити поступове зниження питомої ваги коштів юридичних осіб та власного капіталу банків при формуванні їх ресурсної бази. Частка запозичених на міжбанківському ринку ресурсів протягом аналізованого періоду залишалася стабільною на рівні 5-6 %. Близько п'ятої частини ресурсів банківської системи було сформовано за рахунок інших зобов'язань, до яких відносимо боргові цінні папери, емітовані банками, нараховані витрати, відстрочені податкові зобов'язання та ін.

3. Аналіз ресурсної бази деяких з найбільших українських банків показав, що загальні тенденції для них також притаманні, хоча існують певні особливості, зумовлені специфікою діяльності банків. Так, банки, контрольовані українським капіталом, в основному залучають ресурси від населення, а іноземні банки орієнтуються на юридичних осіб. Найбільші банки активніше працюють на міжбанківському ринку, причому в окремих з них за рахунок міжбанківських кредитів формується близько третини ресурсів. Переважна частина ресурсів найбільших банків формується за рахунок коштів юридичних та фізичних осіб,

власних коштів та міжбанківських кредитів. Частка інших зобов'язань у загальній сумі ресурсів є незначною.

Список літератури

1. Банківська справа: Навч. посібник / За ред. Р.І. Тиркала. – Тернопіль: Карт-бланш, 2001. – 314 с.
2. Банківські операції: Підручник / За ред. А.М. Мороза. – К.: КНЕУ, 2002.
3. Бюлетень НБУ. – 2006. – № 9. – С. 136.
4. Бюлетень НБУ. – 2006. – № 9. – С. 168-169.
5. Васюренко О.В. Банківські операції: Навч. посібник. – К.: Т-во “Знання”, КОО, 2002. – 255 с.
6. Гроші та кредит: Підручник / За ред. М.І. Савлука. – К.: КНЕУ, 2001. – 602 с.
7. Лагутін В.Д. Кредитування: теорія і практика: Навч. посіб. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К.: Т-во “Знання”, КОО, 2002. – 215 с.
8. Операції комерційних банків / Р. Коцовська, В. Ричаківська, Г. Табачук та ін. – Львів: ЛБІ НБУ, 2001. – 516 с.
9. Основні показники діяльності банків України на 1 липня 2006 року // Вісник НБУ. – 2006. – № 8. – С. 68, 70.
10. Структура зобов'язань банків України станом на 01.01.2006 // Вісник НБУ. – 2006. – № 3. – С. 52.
11. Структура власного капіталу банків України станом на 01.01.2006 // Вісник НБУ. – 2006. – № 3. – С. 56.
12. Шелудько В.М. Фінансовий ринок: Навч. посібник. – К.: Знання-Прес, 2002. – 535 с.
Отримано 07.11.2006

Рисін, В.В. Структура ресурсної бази українських банків / В.В. Рисін // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць.- Суми: УАБС НБУ, 2007.- Т. 19.- С. 251-259.